

РЕЛЕВАНТНОСТ И НОРМАТИВНИ УСЛОВИЯ В УПОТРЕБАТА НА ОСНОВАНИЯ

Анна Иванова*

RELEVANCE AND NORMATIVE CONDITIONS IN THE USE OF REASONS

Anna Ivanova

Abstract: The article presents a case for the thesis that everyday linguistic ascriptions of justification depend, among other conditions, upon epistemic norms about the way in which the agent has set the scope of relevant reasons and evidence for the belief. These norms, it is argued, and not criteria for the possession of evidence, determine whether a belief is properly justified in various cases when the agent has missed some relevant and possessed by her evidence. Unlike psychological retrievability, the skill of determining the relevance permits the imposition of rational conditions. Internalist approaches to justification do not explicitly include epistemic requirements for the cognitive mechanisms of setting the scope of relevant reasons in the epistemic evaluation of beliefs but intuitions from everyday ascriptions suggest that the existence of such is likely and that further investigation is necessary to establish whether they should be incorporated.

Keywords: justification, relevance, use of reasons, having evidence, evidentialism.

В текста се разглежда един относително рядко обсъждан в съвременната епистемологична литература проблем, който е свързан с нормите за употреба на основания, с проблема за притежаването на свидетелства¹ и с въпроса за съответствието между конструиранияте в епистемологията интерналистки концепции за основателността и лингвистичните практики в това отношение. От естественоезиковите употреби може да се заключи, че когнитивните способности на агентите по разкриване на релевантните за убеждението основания

имат решаващо значение за оценката на самото убеждение. Практическото определяне на обосноваността в случаите с неизползвани основания, което в литературата се разглежда от гледна точка на въпроса за притежаването на свидетелства², подсказва наличието на правила за правилно определяне на релевантността. В същото време на когнитивните способности по определяне на релевантността не съответстват експлицитни норми в традиционните интерналистички концепции. Би могло да се смята, че традиционните подходи, за целите на своя анализ, предварително приемат кръга на основанията и свидетелствата за обективно определен. В настоящия текст ще бъдат представени основания за необходимостта от изследване на нормативните аспекти в ежедневно приписване на основателност, свързани с умението да се разпознават релевантните свидетелства и основания, с цел развитие и допълване на теориите, както и като средство за изясняване на проблема с притежаването на свидетелства.

Определяне на основателност при пропуснати основания

В естествения език въпросът, кога дадено вярване е основателно, е свързан не само с достоверността и достатъчността на основанията, но и с тяхната пълнота. Дадени основания биха могли да бъдат високо достоверни и да са свързани по такъв начин с допускането, че да му придават изключително висока и дори достатъчна за знание достоверност и все пак – ако агентът притежава решаващо опровержение и не го използва – това би могло да трансформира епистемичния статут на вярването и да го превърне от обосновано, в частично или дори в напълно необосновано. Практиката на приписване на основателност вменява определени изисквания към субекта – в даден случай съществуват основания, за които се приема, че той би трябвало да използва. Прилагането на тези изисквания, от своя страна, зависи от критериите за притежавани основания. Р. Фелдман, разглеждайки този проблем, правилно изтъква, че следствията от епистемологическите теории до голяма степен зависят от това как се интерпретира концептът за „притежавани свидетелства“ (Feldman 2004: 219). Същото би могло да се каже и за основанията³.

² Вж. **Feldman** 2004.

³ Евиденциализмът разглежда свидетелствата като ментални състоя-

Общо взето при стандартните версии на фундационизма и кохерентизма би могло да се твърди, че ако дадено основание е притежавано от агента и също така е релевантно, т.е. променя достоверността на убеждението, то би следвало да участва в епистемичната оценка. Пропускането му от страна на агента би направило вярването обективно необосновано.

Неяснотите около това, кои основания трябва да се смятат за притежавани, са свързани с разлики между случаите, при които дадено убеждение е епистемично оценявано без употребата на определено, релевантно за случая, основание⁴. В някои от тези случаи убеждението се определя като обективно необосновано, доколкото се приема, че пропуснатото основание е притежавано и е могло да бъде употребено, а в други се отхвърля тази възможност и се приписва основателност. Чрез примери ще проследим логиката на тези различия, за да покажем, че не притежанието, а способността да се определи кръгът на релевантните основания има значение за приписването на основателност в тези случаи. Ще се опитаме да обосновем тезата, че проблемът за притежаването на свидетелства или основания в контекста на актуалното обосноваване не се отнася до някаква норма за притежание или лекота в припомнянето или актуализирането на убеждения, доколкото практиката не дава консистентна картина на употребите, а по-скоро отделните случаи зависят за своето определяне от рационални правила, свързани със способността на агентите да определят кръга на релевантните за даден случай основания⁵. Правилното или неправилно използване

ния (Conee and Felman 2008: 86), което свежда представеният в текстовете на Фелдман проблем за притежаването и употребата на свидетелства, до разглеждания тук проблем за основанията. Извън контекста на възгледите на Фелдман, свидетелствата в настоящия текст са факти, които се притежават чрез основанията, които те произвеждат (за обосновка на този подход и за негови аналози в литературата вж. **Иванова** 2020).

⁴ Както и с темата за диспозиционните знания.

⁵ Такова развитие би отделило проблема за употребата на основания, от обсъждания в литературата (вж. **Piazza** 2009) въпрос за за разграничението между актуалните и диспозиционни значения на епистемичните термини, въпреки че той остава релевантен на други проблеми относно притежаването на свидетелства.

на когнитивната способност за определяне на релевантната информация променя статута на вярването, тъй като то има рационален характер, за разлика от простото припомняне на пропуснатите основания.

Общият случай, който обединява различните ситуации, които ще бъдат разгледани, може да бъде изразен така:

S притежава множество основания да приеме, че p и поне едно опровергаващо основание f , което е пропуснал да употреби за оценката по достоверност на p .

Въпросът е, кога пропуснатото основание f има значение за приемането на тезата, че вярването на S , че p , е обосновано и кога – не.

Пример 1): Иван често вечеря или обядва с Петър, който обичайно се храни с вегетарианска храна. При една от вечерите Петър си поръчва месо, но при следващите им срещи продължава да избира ястия без месо. На основата на десетките им срещи през годините, Иван приема, че неговият приятел Петър е вегетарианец⁶.

Това е типичен случай на пропуснато основание, при който би могло да се приеме, че агентът не притежава пропуснатото основание, доколкото от него не се очаква да помни всички случаи, които са относими. За определяне на основателността на вярването значение има въпросът, дали това основание е забравено завинаги, или Иван е проявил нехайство, което прави обосноваността му неадекватна. Можем да се съгласим с предположението на Фелдман, че вероятно, дали дадено свидетелство се смята за притежавано, зависи от това, колко лесно би могло да бъде „извикано“ или в случая – припомнено. (Feldman 2004: 220) Лекотата в припомнянето е когнитивна способност, аналогична на способността да се вижда или чува в определен обсег. Въпреки, че тя се влияе от съзнателните усилия на агента, в нормалната езикова употреба, неуспехът не се отдава на дефицити в рационалността. Тук забравянето на едно опровергаващо убеждение не се разглежда като отклонение от епистемичните стандарти, а като обстоятелство, което води до това, че агентът вече не притежава дадено основание, което е притежавал в миналото. Ако Иван е забравил, че отдавна е видял Петър веднъж да

⁶ Аналогичен пример предлага Фелдман, като го разглежда като въпрос относно притежаването на свидетелства (Feldman 2004: 221).

яде месо, но десетки пъти го виждал да поръчва вегетарианска храна, обичайно бихме приели, че това е случай на обосновано вярване.

В същото време, не винаги може да се приеме, че, ако агентът не мисли в момента дадено убеждение, това е същото като да не го притежава. В някои случаи практиките на приписване на основателност подсказват наличието на епистемични изисквания към употребата на основания, при които неизползаното е все пак – притежавано, основание. Такива са например случаите, при които неизползаното основание е знание на агента.

Пример 2): Иван погрешно вярва, на основата на личен опит, че сънищата му предсказват бъдещето, тъй като е сънувал, че е посетен вкъщи от свой приятел, което се случва на следващия ден. Иван не си припомня старите сънища, които не са се сбъднали, нито изобщо разглежда въпроса, дали е имал, или не предходни сънища, дали са се сбъждали, както и какъв е опитът на другите хора в това отношение.

В този случай бихме приели, че вярването на Иван за предсказателната сила на сънищата е неоснователно и дори бихме настоявали, че той е трябвало да вземе предвид, че е имал предходни сънища, както и че другите хора също сънуват, което предполага допълнителна проверка. Опроверженията, свързани с миналия опит на субекта, тук се приемат за притежавани основания и се вменява на агента изискването за тяхната употреба при обосноваването. Релевантни за епистемичната оценка се явяват определени знания, а не само спомените на субекта. Епистемично значимата разлика между спомен и знание е разработена и обоснована от А. Карагеоргиева в Карагеоргиева 2020. На нейна основа може да се приеме, че знанието, за разлика от спомена, може по-лесно да бъде актуализирано в контекста на епистемичната оценка. Това, че всички сънуват и че самият Иван е сънувал повече от веднъж, е тривиален факт и не изглежда да е нещо, което е необходимо човек да си припомня.

Така сходството между примери 1) и 2) е в това, че вярванията са формирани без използване на определено основание. Разликите са първо в това, че когато основанието е спомен, при неговото пропускане то не е притежавано, а когато е знание – номинациите в естествения език подсказват, че то се притежава. Това изглежда на пръв

поглед свързано с лекотата в актуализирането на убежденията. Но то показва и една друга, особено важна разлика – убежденията, свързани с миналите сънища и с опита на останалите епистемични агенти, са обективно свързани в инференциална схема с оценяването допускане по такъв начин, че се предполага разпознаване на тяхната релевантност. Достатъчно би било агентът да разпознае релевантността на убеждения от този тип⁷, за да актуализира пропуснатите основания, докато в първия случай това не е достатъчно. Това вероятно има значение за определяне на вярването на агента във втория пример като необосновано, тъй като тук се е провалила не само способността за припомняне, но и способността за откриване на релевантните основания.

Представените различия още не са достатъчни, за да се прокара концептуалната разлика между случаите, в които дадено основание се смята за необходимо за основателността на вярването и тези, в които може да се приеме, че агентът не е длъжен да го използва. Съществува една трета категория случаи, която представя същинското предизвикателство пред епистемологическите анализи на употребата на основания, разчитащи на идеята за притежанието. Тя обхваща случаите на обективно притежавани (лесно достъпни) основания, които имат характера на знания, релевантни са за епистемичната оценка на допускането, но, макар да не се употребяват от агента, те с нищо не променят рационалния характер на субективната обосновааност.

Пример 3: Иван знае, че металите са проводници на електричеството. Чрез това знание и с помощта на много други, също притежавани от Иван, може, по изключително сложна и многостепенна инференциална схема категорично да се изведе тезата, че фурната на Иван днес се е повредила. Иван обаче не може да проследи многочленната и сложна схема и на основата на добри основания, той приема обратното – тезата, че фурната работи.

В този случай, знанието, че металите са проводници на електричество, не е употребено като основание, въпреки че то е притежавано от агента. Обичайно, обаче бихме приели, че вярването, че

⁷ Епистемичното значение на типологизацията на убежденията е също въпрос, който се нуждае от разглеждане.

фурната работи е основателно, доколкото е подкрепено от добри основания. От субекта не се очаква проявата на гениална способност да се разгледат десетките убеждения едновременно и да се проведе дълъг анализ, който да разкрие опровергаващата изводна схема. Това е случай, при който основанието несъмнено е притежавано и несъмнено е релевантно, но въпреки това, убеждението, което се обосновава без неговата употреба, е общо взето правилно обосновано от гледна точка на нормалната езикова практика. По същия начин не смятаме, че даден индивид е ирационален, ако не може да реши сложна математическа задача, дори да знае всички начални условия, чрез които тя е обективно решима.

Ако въпросът за разликите в разглежданите случаи се свеждаше само до притежаването на основания, тогава не би имало разлика между примери 2) и 3). Ако притежаваните основания биха били тези, които се мислят в момента на обосноваване (решението на евиденциализма), то и в двата случая е налице обоснованост, ако, от друга страна, се включат всички убеждения на агента – тогава е налице необоснованост. Освен това и в двата случая пропуснатите основания могат лесно да бъдат актуализирани в съзнанието на агента. Разграничаването на случаите в нормалните контексти подсказва, че тук функционират норми за основателност, които са различни от въпроса за притежанието. Може да се допусне също така, че те го определят. Притежанието на свидетелства в този контекст е въпрос, който се отнася до самото обосноваване, а не изобщо. Агентът може да притежава вярване, без да го притежава като основание, ако то не е свързано с това, което се обосновава в дадения момент. И в трите примера за определяне на обосноваността е използвана рамка, фиксираща правилните начини за отчитане на релевантните основания. Във втория пример умениято за откриване на релевантните основания предполага невъзможност за тяхното пропускане, а в първия и третия – не. Агентът би могъл да пропусне основание, което е общо взето достъпно и при правилно използване на способността за определяне на кръга на релевантните основания както в третия пример, където изглежда неуспехът не променя обективната обоснованост. Може да се заключи, че обективната обоснованост на дадено убеждение не е функция само на правилността на инферен-

циалните схеми, а и на средствата за определяне на обхвата от убеждения, в които тези схеми ще бъдат оценявани. Въпросът е, дали това обстоятелство следва да бъде отразено в епистемологическите концепции за интерналистката обоснованост или не.

Релевантността и нормативната рамка на обосноваността

От примерите може да се обобщи, че в естествения език за определяне мястото на дадено основание в епистемичната оценка на допусканията значение имат две когнитивни умения на агентите – способността за разкриване на релевантните за допускането основания (вкл. възражения) и способността за тяхното правилно свързване със самото допускане. Втората способност е относително безпроблемна за концептуализация – достатъчно е агентът да включи основанието в правилна изводна схема, променяща достоверността на допускането. Употребата на втората способност обаче изправя анализа пред някои предизвикателства.

Епистемологическите теории рядко посочват механизми за селекция на убежденията, които биха били предмет на епистемична оценка при обосноваването, вероятно доколкото на пръв поглед тук не изглежда да са налице епистемични условия. По същия начин няма норми за това, как трябва да се появяват в мисленето възможните възражения. Двата традиционни интерналистки подхода към обосноваността – фундационизъм и кохерентизъм⁸ – нямат импликации относно някакви конкретни когнитивни действия за отделяне на релевантните от нерелевантните основания. Ако нормите в анализа се отнасят до цялата система и епистемичната оценка на вярването пропуска някакво притежавано от агента основание, тогава това вярване е необосновано. Такъв подход към употребата на основанията предполага заключението, че, когато агентът желае да обоснове едно допускане, той трябва всеки път да прегледа всичките си убеждения⁹, което е контраинтуитивно. Ако от друга страна отнесем

⁸ Въпросът, дали и инфинитизмът имплицира същите резултати се нуждае от допълнително, по-задълбочено изследване.

⁹ Това възражение, насочено към кохерентизма, е разгледано в **Ivanova** 2015, където и за пръв път се изказва хипотеза за ролята на релевантността.

традиционните теории към нормите за рационалност на актуалните състояния, както прави Фелдман (Feldman 2004: 235), тогава неправомерно ще припишем основателност в случаите с пропускане на очевидни възражения (пример 2). Нереалистично е да се очаква, че при епистемична оценка агентът на случаен принцип извършва преглед на множеството си убеждения и връзките между тях. Очевидно съществуват механизми, които ограничават кръга на релевантните основания и те би следвало да имат отношение към нормативните условия на обосноваването. В първия и третия пример, би могло да се предположи, че тези механизми са адекватни, въпреки своя неуспех, което би обяснило, защо пропуснатите основания не накърняват рационалността на приетото вярване.

Би могло да се възрази, че епистемологическият анализ няма защо да взема предвид ограниченията, очертаващи когнитивните способности на агентите. Вероятно за правилната обоснованост е необходимо участието на всички притежавани убеждения. Реконструкцията на нормативните условия на епистемичната оценка не изисква пълно придържане към реалното ѝ осъществяване. С други думи, един анализ би могъл да експлицира, как е правилно да се обосновават убежденията, без отношение към въпроса, дали на практика тези изисквания се удовлетворяват във всички случаи. Това е възможно и доколкото практиката в крайна сметка може да предлага противоречиви употреби на епистемичните изрази. В този контекст би могла да се съхрани валидността на тезата, че случаите от типа на пример 3) са ситуации на необосновани вярвания. Елиминирането на някои случаи, в които практиката признава основателност, обаче, предполага критерий за това. Епистемологът не може да изключи всички случаи, тъй като така ще загуби основата на експликативната дейност – концептите, чиито значения и техните логически следствия се проследяват. Аргумент против такова изключване предоставят самите дискусии в епистемологията, които също предлагат примери на неизползвани основания като корективи за теориите. А. Голдман, основавайки се на езиковите интуиции изтъква, че в дадени случаи агентът може да притежава знание при забравени основания (вж. Goldman 1967: 370). В друг случай Р. Фумъртън разглежда като недостатък на инфинитизма и кохерентизма,

изключването на възможността за неинференциална обосновааност, доколкото последната се предполага от реалните ситуации. Авторът предлага като пример случай на убеждение за болка, на което съвсем разумно се приписва обосновааност без необходимостта от употреба на други убеждения, дори и такива да са налични. (вж. Fumerton 2006: 50-51). Това показва, че несъответствието между анализите и практиките, свързани с употребата на основания все пак се разглежда като проблем. Към тези съображения следва да се прибави и перспективата за решаване на някои проблеми на обосноваването чрез изследване на въпроса за когнитивните механизми по определяне кръга на релевантните основания.

Когнитивни способности за определяне на релевантността

В най-общ смисъл като релевантни за дадено допускане могат да се определят всички притежавани от агента основания, които променят достоверността на допускането. Най-често основанията имат значение за достоверността, доколкото са инференциално свързани с допускането. Инференциалната свързаност е добър критерий за релевантност, но тя не може да се използва за обяснение на когнитивната способност да се „изнамерат“ правилните основания сред богатата система от убеждения на агента. Оценката за наличието на инференциална връзка предполага, че основанието вече е актуализирано. С други думи, агентът вече би употребил дадено основание, когато преценява, дали то е правилно свързано с допускането. Изводът би могъл да бъде действието, което едновременно актуализира основанието и го определя като релевантно. На тази основа би могло да се повдигне възражение за редундантност на идеята за релевантността. Вероятно, отчасти, причината за липсата на експлицитно разглеждане на този аспект на обосноваването се корени във възможността релевантността да се определя в самото обосноваване, което разкрива наличието или липсата на инференциални връзки между пропозициите. Тази възможност обаче може да бъде отхвърлена на основата на аргументи, свързани със спецификата на познавателните дейности. Епистемичната оценка не е неструктурирана дейност по модела на пробата и грешката, в противен случай тя би продължавала безкрайно. Инференциалните пътища, произве-

дени от разглеждането на дадено допускане, не са достатъчни, за да обяснят например привличането на възражения и контра-примери. Изводите за достоверността на обосноваването допускане проследяват само част от връзките му с останалите убеждения на субекта. Разумно е да се приеме, че съществуват стандарти, които определят изчерпателността на извършените действия, които зависят от кръга на свидетелствата и основанията. Пример 3) демонстрира приложението на правило за определяне на релевантност по силата на това, че въпреки, че пропуснатото основание е притежавано и е инференциално свързано с допускането, това не пречи на рационалния характер на обосноваването.

Определянето на релевантността изглежда различно умение на агентите, което не се изчерпва със способността за извод. То би могло да се осъществява чрез концептуална свързаност. Възможно е също така кръгът на основанията да се оформя всеки път чрез различни средства, което да пречи за фиксиране на отделни норми в теориите. Допустимо е да се приеме, че когато механизмът е част от рационалния инструментариум на агента, това придава правилност в определянето на кръга от релевантните основания. При всички случаи обаче този въпрос се нуждае от допълнително изследване, тъй като естественият език предполага наличието на правила за основателност по отношение на релевантността, макар да не предлага понятие за специфично когнитивно действие, което да е обект на тези правила.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Иванова, А. 2020: Върху понятието „свидетелство“ в евиденциализма – някои проблеми. В: Елчинов, Д. (съст.) *Пътища на познанието*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 29–38. // **Ivanova, A. 2020:** Ivanova, A. Varhu ponyatiето „svidetelstvo“ v evidentsializma – nyakoi problemi. V: Elchinov, D. (sast.) *Patishhta na poznaniето*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 29-38.

Карагеоргиева, А. 2020. Термин ли е думата „памет“? В: Елчинов, Д. (съст.) *Пътища на познанието*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 12–17. // **Karageorgieva, A. 2020.** Termin li e dumata „pamet“? V: Elchinov, D. (sast.) *Patishhta na poznaniето*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 12-17.

Conee, E. & Feldman, R. 2008: Evidence. In: Quentin Smith (ed.) Epistemology: New Essays. Oxford University Press. p. 83–104.

Feldman, R. 2004: Having Evidence. In: Conee E. and Feldman. R. Evidentialism. Essays in Epistemology. Oxford: OUP, 219–241.

Fumerton, Richard. 2006: Epistemology. Oxford: Blackwell Publishing.

Goldman, Alvin. 1967: A Causal Theory of Knowing. The Journal of Philosophy, Vol. 64, №. 12, 357–372.

Ivanova, A. 2015: Coherentist Justification and Perceptual Beliefs The Balkan Journal of Philosophy. Vol. 7, № 2, 107–114.

Piazza, T. 2009: Evidentialism and the problem of stored beliefs. Philosophical Studies 145 (2):311–32.